

Boeken

Edwin van Meerkerk

**Bailey, Chr.,
E. T. Charalambous en
G. Drion (red.) (2024)**

**Cultural governance:
current and future European
perspectives.**

London/New York: Routledge, 272 p.

Prijs: € 165,10 (e-book: € 52,-)

Het vertalen van beleid naar praktijk is in elk domein een ingewikkeld proces. Het culturele veld is daar geen uitzondering in. Hoewel we al jaren, onder wisselende benamingen, een governance code hebben, is het voor culturele instellingen vaak nog lastig om zich te verhouden tot beleid, de eigen organisatie en het culturele veld. De bundel *Cultural governance: current and future European perspectives* geeft een actueel en breed kader voor deze vraagstukken vanuit verschillende landen en disciplines. De redacteurs van de bundel hebben hiervoor een aantal bekende auteurs weten te strikken, zoals John Holden, Annick Schramme, Charles Landry en Justin O'Connor. Dat schept hoge verwachtingen, die de uitgave ook grotendeels weet waar te maken. Een groot nadeel aan het boek is wel de prijs, 165,10 euro, die voor een wetenschappelijke publicatie in tijden van Open Access en met cofinanciering van de EU toch vrij schandalig mag worden genoemd.

Een belangrijke conclusie die zich na lezing van de bijdragen opdringt is dat een term als cultural governance bepaald niet eenduidig is. Nu lijkt dat wellicht een open deur, maar door de verschillende perspectieven die hier verzameld zijn, wordt deze vraag interessanter en urgenter. Ten eerste: wat is de betekenis van het bijvoeglijk naamwoord 'cultural'? Waarom is governance van cultuur meer dan een andere inhoud, maar zorgt het ook voor een andere manier van bestuur

en organisatie? Ten tweede maken de hoofdstukken duidelijk dat het bereik van governance veel breder kan, en misschien wel moet worden opgevat zoals dat in onze Nederlandse code wordt geïmpliceerd. Elders kan governance zelfs primair gezien worden als de vertaling van (landelijk) beleid naar de praktijk, in plaats van de manier waarop een instelling zichzelf organiseert.

Op deze vragen geeft de bundel geen klip en klaar antwoord, en dat is maar goed ook. Juist de veelzijdigheid van de bijdragen biedt aanknopingspunten voor zowel verder onderzoek als voor beleid en organisatie van overheden en instellingen. In het eerste deel brengen de redacteurs hoofdstukken samen vanuit een meta-perspectief, waarin met name de context naar voren komt als bepalende factor voor governance, met de bijdrage van John Holden over culturele ecosystemen als verbindende factor. Holden geeft vooral een samenvatting van zijn rapport *The ecology of culture* uit 2015, maar doet dat zo helder en beknopt dat ik lezers eerder dit hoofdstuk zou sturen dan het origineel. Geert Drion laat in zijn inleidende hoofdstuk zien hoe de procesmatige en communicatieve kijk op cultuur en cultuurbeleid die hij voorstaat aansluit bij Holdens ideeën, waarna Annick Schramme samen met Ian W. King ingaat op de praktijk in organisaties zelf, waarin vertrouwen een sleutelrol speelt. In hun bijzonder rijke en gelaagde hoofdstuk nemen zij de lezer mee langs centrale begrippen met oog voor de context waarbinnen governance plaatsvindt, want 'the practice of governance [exists] in a process of evolution and importantly, [...] there was not one model of governance that all locations would adopt' (p. 93).

Europees cultuurbeleid

In het tweede deel van de bundel staan 'Europese perspectieven' centraal. Hier staat governance in de betekenis van de concretise-

ring van beleid centraal, met als rode draad het Europese cultuurbeleid. Het gaat dan met name om de herhaalde pogingen vanuit de EU om tot een supranationaal cultuurbeleid te komen. Elena Theodoulou Charalambous schetst in haar bijdrage de ontwikkeling van de verschillende initiatieven vanaf de late jaren zestig en komt zo tot een interessant overzicht van onderliggende waarden. Dat de praktijk in het realiseren van dergelijke waarden vaak weerbarstig is, blijkt uit de daaropvolgende hoofdstukken, die overigens vooral een groot optimisme uitstralen over de potentie van een Europees cultuurbeleid. De bijdrage van Justin O'Connor is daarop een prettige uitzondering. Hij werkt zijn kritiek op de neoliberale visie op cultuurbeleid en cultural governance uit aan de hand van de UNESCO-conventie uit 2005 betreffende de bescherming en de bevordering van de diversiteit van cultuuruitingen en laat overtuigend zien dat cultuur beschermd moet worden tegen een te ver doorgevoerde marktwerking. Een belangrijke tendens die zichtbaar wordt is – gelukkig – een toenemende focus op evidence-based beleid. Gijs de Vries, voormalig staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, laat in zijn hoofdstuk zien hoe op Europees niveau cultuurbeleid en milieubeleid hand in hand zouden kunnen gaan.

Alles bij elkaar is *Cultural governance* een prettig leesbare en breed opgezette bundel, die enerzijds adequaat de stand van zaken weergeeft, vaak door de belangrijkste auteurs op het terrein, en anderzijds actuele ontwikkelingen en uitdagingen van zowel onderzoek als beleid inzichtelijk maakt. De combinatie van beleid en onderzoek werkt op veel momenten goed, maar roept tegelijkertijd ook vragen op over de doelgroep van het boek. Qua opzet en schrijfstijl komt het over als het soort bundel die,

ware deze online beschikbaar, aan (master)studenten zou kunnen worden voorgeschreven, maar de conclusies van veel van de bijdragen lezen vaak toch eerder als adviezen voor beleidsmakers en politici.

Edwin van Meerkerk

is hoogleraar Cultuureducatie aan het Radboud Institute for Culture and History (RICH) aan de Radboud Universiteit Nijmegen

Wiebe Reints

Beurden, J. van (2023)

Het lege-vitrinesyndroom: lastige vragen over koloniale collecties.

Zutphen: Walburg pers, 152 p.

Prijs: € 20,-

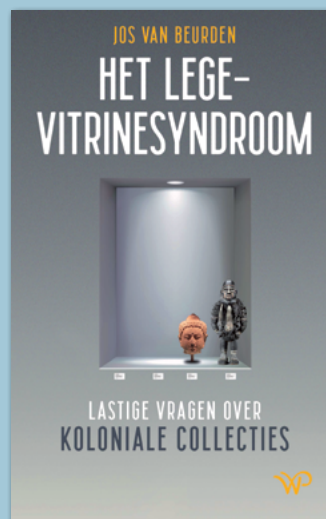
In deze publicatie bouwt erfgoed-specialist Jos van Beurden voort op zijn eerdere werken *Treasures in trusted hands* (2017) en *Ongemakkelijk erfgoed* (2021). In zijn nieuwste geesteskind laat de schrijver zijn licht schijnen op de huidige stand van zaken met betrekking tot de teruggave van objecten die gedurende het koloniale tijdperk onvrijwillig zijn meegenomen uit gekoloniseerde gebieden. Van Beurden hanteert een breed gezichtsveld, maar focust voornamelijk op het restitutiebeleid in Nederland. Daarbij biedt de auteur een bevlogen overzicht waarin hij verschillende kritische noten weet te kraken. Dat alles gebeurt aan de hand van vele persoonlijke anekdotes. Van Beurden's blik op de restitutiepraktijk laat uiteindelijk vooral zien dat het uitvoeren van herkomstonderzoek en het dekoloniseren van museumcollecties ook maar mensenwerk is.

In het eerste hoofdstuk legt hij uit dat het boek bedoeld is voor 'geïnteresseerde leken en mensen in de erfgoedsector die bijgepraat willen worden over het teruggavediscours'. Hiermee zit het boek tussen een academische publicatie en een boek voor het grote publiek in: inhoudelijk waar nodig, maar persoonlijk waar het kan. Gedurende de volgende hoofdstukken – die niet per se een duidelijke rode lijn lijken te volgen – identificeert en beschrijft de auteur drie problemen binnen het huidige restitutediscours: ongelijkwaardige verhoudingen binnen de uitvoering van herkomstonderzoek, de onderbelichte rol van privécollecties en kunsthandelaars, en de vraag wie er aanspraak maakt op de objecten nadat deze zijn teruggegeven: lokale gemeenschappen of nationale musea?

Aan de hand van talrijke anekdotes – het boek staat vol met weergaven van gesprekken die Van Beurden had met betrokkenen en bezoeken die hij bracht aan tentoonstellingen en conferenties – geeft de auteur zijn visie op de door hem gesignaleerde problemen. Hierbij draagt hij soms oplossingen aan, maar laat het ook vaak genoeg bij een kritische kanttekening. De rode draad die uiteindelijk wél komt bovendrijven is de manier waarop restitutie inspeelt op het pathos van zowel voormalig gekoloniseerde landen als voormalige koloniale mogendheden.

Gevoelige kwesties

Dat emotie een belangrijke rol speelt bij de restitutie van koloniale voorwerpen ligt voor de hand. Voor de oudkolonie gaat het om objecten van hoge culturele waarde die →

– soms na eeuwen – worden teruggekregen. Tegelijkertijd is restitutie voor huidige collectie-beheerders een proces dat draait om het afstand doen van collecties en de verzoening met een verleden van koloniaal geweld. Een goed voorbeeld van de emotionaliteit van restitutie, is de reactie van Naazima Kamardeen, hoogleraar aan de rechtenfaculteit van de universiteit van Colombo, Sri Lanka, op de aanblik van een Sri Lankaans kanon in het Rijksmuseum: 'Het kanon vervulde me met trots omdat het Sri Lankaans is, net als ik. Maar het maakte me verdrietig omdat ik als Sri Lankaanse niet langer kan zeggen dat het van Sri Lanka is.' Het Rijksmuseum heeft uiteindelijk in de zomer van 2023 afscheid genomen van het kanon toen het werd teruggegeven aan Sri Lanka.

Waar Van Beurden veel oog heeft voor gevoeligheden bij voormalig-gekoloniseerden, is hij kritisch op de, vaak ook emotionele, reacties op restitutie-verzoeken bij collectiebeheerders uit het Mondiale Noorden. Hoewel Van Beurden kritiek moreel gezien verdedigbaar is, verzuimt hij soms aandacht te schenken aan de complexiteit van de omgang met het koloniale verleden. Dit geldt bijvoorbeeld in het stuk waarin de auteur de onderbelichte objecten uit voormalige koloniën in privécollecties behandelt. Hiermee verzandt zijn vertoog soms te gemakkelijk in een 'goed' en 'fout' discussie, terwijl de restitutie van koloniale collecties in de praktijk genuanceerder is.

Volgens Van Beurden is het geen uitgemaakte zaak dat alle betrokkenen tevreden zijn gesteld nadat objecten zijn teruggegeven. Restitutie geschiedt over het algemeen van staat-tot-staat, waardoor oorspronkelijke eigenaren, zoals oude vorstenhuizen, lokale autoriteiten of etnische minderheden zich gepasseerd kunnen voelen. Zo is er het voorbeeld van een door Nederland

geroofde Balinese kris, die in juli 2023, na een officieel teruggave-verzoek, aan Indonesië is gerestitueerd, waar het nu onderdeel is van de collectie van het nationale museum in Jakarta. Deze gang van zaken is tegen het zere been van de nazaten van de oorspronkelijke eigenaar, een Balinese vorst, die het object graag in hun eigen museum zouden tentoonstellen. Zo blijkt dat de restitutie van koloniale collecties ook na de teruggave nog complicaties met zich meebrengt.

Al met al biedt *Het lege-vitrine-syndroom* een blik op een meer gelijkwaardige toekomst, maar onderstreept het tegelijkertijd dat restitutie slechts één van de aspecten is van de mondiale omgang met het Europese koloniale verleden. In het laatste hoofdstuk beschrijft Van Beurden namelijk dat, hoewel er veel gebeurt op het gebied van koloniale restitutie, er nog genoeg oud-koloniën zijn die grotere problemen hebben op te lossen dan de terugkeer van culturele objecten.

Wiebe Reints

is cultuurhistoricus en werkt bij het NIOD als junior onderzoeker naar koloniale museumcollecties en archieven

Bjorn Schrijen

Op de Beke, L. (et al.) (red.) (2024)

Ecogames: playful perspectives on the climate crisis.

Amsterdam: Amsterdam University Press, 612 p.

Prijs: € 213

PDF via Open Access:

www.jstor.org/stable/jj.10819591

Ruim drie miljard mensen gamen, en velen van hen hebben wel eens een virtuele wereld gered. Een aanval door aliens of agressie van een despoot: voor gamers vormt het afslaan van dergelijke

bedreigingen een koud kunstje. De grootste bedreiging van deze tijd is echter de klimaatcrisis. Deze speelt in toenemende mate een rol in de game-industrie. Games bevatten vaker ecologische thema's, makers proberen de gameproductie te verduurzamen en spelers vinden bijvoorbeeld creatieve manieren om in games te experimenteren met een groene levensstijl. Over de zeer diverse manieren waarop games en het klimaat aan elkaar (kunnen) raken gaat *Ecogames: playful perspectives on the climate crisis*, dat 28 uiteenlopende hoofdstukken van academici en kunstenaars bundelt.

De bundel opent met een prettige introductie op onder meer ecogames en hun geschiedenis, *ecogame scholarship*, en de thematische indeling van het boek. De samenstellers vermijden hierin een beperkende definitie, maar tonen juist de breedte van de term ecogame. Ecogames kunnen educatieve games over het klimaat zijn, maar evengoed entertainment games met ecologische thema's of kunstwerken die middels game-elementen op de klimaatcrisis reflecteren.

Game changers?

Het eerste deel van het boek bekijkt vervolgens hoe games verandering teweeg kunnen brengen: in de kennis van spelers over de klimaatcrisis, in de daarbij ervaren emoties, en in hun vermogen een andere toekomst te verbeelden en daarnaar te handelen. Of een game hierin slaagt, is van veel variabelen afhankelijk. Slechts één voorbeeld is de moeilijkheidsgraad. Een makkelijke ecogame waarin een individu veel invloed op het klimaat kan uitoefenen, kan bijvoorbeeld het gevoel geven dat verandering mogelijk is, maar kan tegelijkertijd leiden tot onvoldoende kennis doordat voorbijgegaan wordt aan de complexiteit van de klimaatcrisis en de noodzaak van systeemverandering.

Hoewel dit deel vooral gaat over verandering bij de speler, kunnen zeker de hoofdstukken waarin Soraya Murray en Souvik Mukherjee ecogames verbinden met een postkoloniaal perspectief ook gelezen worden als een pleidooi voor verandering in games zelf. Ze tonen hoe veel games koloniale denk- en handelwijzen repliceren, waarbij de spelwereld vooral bestaat ter exploitatie door de speler. Het problematiseren en veranderen van deze conventies kan er uiteindelijk voor zorgen dat spelers anders naar games – en hopelijk de echte wereld – gaan kijken.

Het tweede deel verlegt de focus naar hoe games de toekomst verbeelden. Dit deel bevat onder meer analyses van games die laten zien hoe bijvoorbeeld vertraging en menselijke verbinding herstel mogelijk maken in een grimmige, postapocalyptische wereld. Andere hoofdstukken tonen juist games die hun ecokritische potentieel niet verwezenlijken. Zo blijken games waarin de speler op een andere planeet met een schone lei kan beginnen er veelal op uit te draaien de nieuwe planeet te koloniseren en uit te putten op een manier die juist tot de vernietiging van de aarde geleid heeft. En hoewel zogenoemde ‘oil tycoon games’ de onhoudbaarheid van olie erkennen, cultiveren ze eerder een nostalgische ‘petrocultuur’ dan dat ze nadenken over een olievrije toekomst.

In het derde deel staat de ‘nonhuman’ centraal. De mens heeft de klimaatcrisis veroorzaakt, maar alles op aarde lijdt daaronder. Het is daarom noodzakelijk om ons te verplaatsen in andere perspectieven. Games en VR-installaties zijn hier bij uitstek geschikt voor, doordat zij spelers in de

schoenen, poten of wortels van een ander plaats en vanuit dit perspectief laten handelen. Sterk in dit deel is ook het hoofdstuk waarin Kara Stone de klimaatcrisis verbindt met *disability studies*: ‘Disability offers a way of understanding the earth’s diagnosis of climate crisis and prognosis of urgent time. Who better to aid people in understanding how to live in ecoprognosis time than the ill and disabled who have already been living in it?’.

Het slotdeel verschuift de aandacht naar hoe spelers games (kunnen) gebruiken om te reflecteren op het klimaat en na te denken over een andere toekomst. Dit deel bevat inspirerende hoofdstukken, bijvoorbeeld over hoe het zelf maken van games alternatieven kan bieden voor westerse narratieven, over het ‘hacken’ van bordspellen als manier om systemen te leren herkennen en veranderen, of over hoe fans nadenken over de duurzaamheid van merchandise. Ook wordt de verduurzaming van de game-industrie zelf (kritisch) bekeken.

Uit het bovenstaande blijkt dat *Ecogames* een breed palet aan thema’s bestrijkt. Die breedte is ook zichtbaar in de uiteenlopende theoretische perspectieven en methoden die de auteurs hanteren. Dat maakt het lezen soms uitdagend, maar zorgt bovenal voor een rijk én verrijkend boek.

De blik op ecogames vanuit diverse perspectieven als postkolonialisme, petrocultuur of disability studies prikkelt en biedt nieuwe inzichten op games en de klimaatcrisis. Het is bovendien inspirerend om te lezen op hoeveel manieren games

een rol kunnen spelen in de klimaatcrisis. Hopelijk vinden de waardevolle inzichten uit dit boek dan ook hun weg naar game-ontwikkelaars en gamers wereldwijd, opdat zij hun ervaring in het redden van virtuele werelden ook in toenemende mate kunnen gebruiken in het redden van de echte wereld.

Bjorn Schrijen

werkt als adviseur onderzoek en kennisdeling bij de KB, de nationale bibliotheek van Nederland. Daarvoor deed hij voor de Boekmanstichting onderzoek naar zowel duurzaamheid als de game-industrie

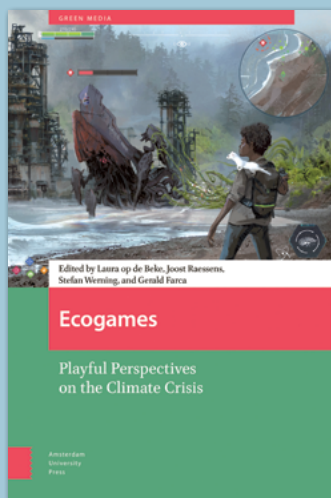

Renate Buijse

Eckenhausen, S. (red.) (2023) *De bevrijding van het mecenaat.*

Amsterdam: Instituut voor Netwerkcultuur en Platform Beeldende Kunst, 112 p.
Prijs: € 8,92 of gratis te downloaden via networkcultures.org

De essaybundel *De bevrijding van het mecenaat* komt voort uit een symposium in 2022 over filantropie in de Nederlandse kunstsector, georganiseerd door Platform BK. Wat drijft de opkomst van het mecenaat in Nederland? Hoe beïnvloedt filantropie het kunst-aanbod? En welke impact heeft →

de vermenging van publieke en private financiering op de machtsdynamiek binnen de kunstsector?

Sofia Patat, zakelijk leider van De Appel en met ervaring in zowel fondsenwerving als onderzoek, trapt na een inleiding door redacteur Sepp Eckenhausen af met een essay over de relatie tussen kunst en private financiering. Zij snijdt de terughoudendheid ten opzichte van private middelen binnen de kunstenwereld aan; die hangt samen met angst voor verlies van artistieke autonomie en de dieperliggende waardenconflicten tussen kunstenaars en hun mecenasen. Waar voor de kunstenaar de artistieke en financiële waarde moeilijk verenigbaar zijn, of sterker nog, de financiële waarde afbraak kan doen aan de artistieke waarde, ziet de mecenas wel de mogelijkheid om artistieke waarde uit te drukken in financiële waarde. Patat merkt op dat fondsenwerfers een brug kunnen vormen tussen deze twee werelden. Een interessant gegeven dat in vervolgonderzoek verder kan worden uitgediept.

Timo Demollin, beeldend kunstenaar, identificeert aan de hand van drie voorbeelden – Stichting Ammodo, Stichting Droom en Daad en de Hartwig Art Foundation – dilemma's die zich voordoen wanneer particuliere weldoeners zich mengen in de kunstsector. Hij wijst op de ethische bezwaren, een gebrek aan onafhankelijkheid en de invloed die de mecenas kan uitoefenen wanneer een kunstinstelling financieel afhankelijk is. Daarnaast brengt hij de soms omstreden oorsprong van particuliere giften ter sprake en het verlies van overheidscontrole over de kunstsector.

De stempel van de mecenas

Liesbeth Bik waarschuwt voor vergelijkbare valkuilen, in het bijzonder de invloed die de mecenas kan uitoefenen, aan de hand van enkele internationale

voorbeelden, zoals de Doris and Donald Fisher Collection in het San Francisco Museum of Modern Art (SFMOMA). Het echtpaar Fisher stelde het museum in staat aankopen en educatieve programma's te realiseren met haar schenkingen. Daarnaast gaven zij hun omvangrijke collectie hedendaagse kunst in bruikleen aan het SFMOMA. Hier verbonden zij echter substantiële voorwaarden aan, bijvoorbeeld dat een deel van de werken uit de Fisher-collectie permanent tentoongesteld moet zijn. Voorbeelden van privécollecties die tentoongesteld worden in Parijs laten zien dat niet uitsluitend in Amerika verzamelaars een grote stempel drukken op de kunst die het grote publiek te zien krijgt.

Dat de grens tussen privaat en publiek binnen de kunstsector vervaagt, brengt onderzoeker en journalist Roel Griffioen ter sprake. Juist in de ontwikkeling van nieuwe kunstinitiatieven – al dan niet hand in hand met vastgoedontwikkeling – is dit zichtbaar. Denk aan overheden die panden aankopen voor particulier gefinancierde kunstinstellingen. Zo heeft de Hartwig Art Foundation het plan om een museum voor hedendaagse kunst te vestigen in Amsterdam. De Gemeente Amsterdam schafte hiervoor een pand van bijna 27 miljoen euro aan, dat zij vervolgens aan de Hartwig Art Foundation doorverhuurt. Vastgoedontwikkeling waarbij kunstinitiatieven de inzet zijn van onderhandelingen tussen overheid en commerciële partijen, vragen om een sterk ontwikkeld ethisch kompas van de kunstsector.

Waar kunsthistoricus en onderzoeksjournalist Renée Steenbergen aanvankelijk positief was over het mecenaat, is zij nu kritischer. Particuliere financiers drukken hun stempel op de sector met grote meerjarige initiatieven, terwijl de overheid vaker tijdelijke projecten ondersteunt en deze steun koppelt aan privaat

co-financieren. Voor een gezonde kunstsector zou de overheid zich moeten richten op het borgen van continuïteit en basisfinanciering. De mecenas kan dan zijn klassieke rol terugpakken, namelijk die van aanjager van talentontwikkeling.

In zijn concluderende betoog ziet Eckenhausen zowel voor de mecenas, de kunstinstelling als de overheid een taak weggelegd om de precaire balans tussen privaat en publiek binnen de kunstsector in stand te houden. Waar het mecenaat in Amerika een pluriforme kunstsector bevordert, is in Nederland volgens Eckenhausen die balans doorgeslagen. Hij uit zijn frustratie over de manier waarop particulieren de macht nemen en de overheid toekijkt, of zelfs meebeweegt. Hij pleit dan ook voor een herziening van de relatie tussen publieke en private financiering in de kunst, om het evenwicht, de transparantie en ethiek binnen de kunstsector te waarborgen.

De essays bieden een venster op de discussie rond mecenaat in de afgelopen vijf jaar. Het venster van de auteurs is er een van onvrede jegens de mecenas. Herhaaldelijk komen dezelfde voorbeelden voorbij: Stichting Droom en Daad en de Hartwig Art Foundation. Dat roept vragen op bij de lezer. Zijn deze voorbeelden exemplarisch voor de problemen die het mecenaat veroorzaakt binnen de kunstsector? Of brengt mecenaat met name in deze gevallen dilemma's met zich mee? Steenbergen relativeert gelukkig, door te benadrukken dat de private bijdrage voor cultuur bescheiden is in vergelijking met die uit algemene overheidsmiddelen en dat het belang van particuliere schenkers wordt overschat. •

Renate Buijze

promoveerde op de fiscale aspecten van geven aan kunst en cultuur in het buitenland en is verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam